

ADAM REDZIK

 <http://orcid.org/0000-0001-7908-6457>

Uniwersytet Warszawski

„Zaprzeczyć sobie aby móc wykładać zgodnie z sobą” — Juliusz Makarewicz o metodzie prowadzenia wykładu z prawa karnego państw burżuazyjnych w 1949 r.

Upływ lat nie zmniejsza zainteresowania osobą Juliusza Makarewicza. Trudno się dziwić, gdyż na stale jest on wrośnięty w polską myśl prawnokarną i kryminologiczną. Jak napisał przed kilkunastoma laty prof. Stanisław Waltoś, J. Makarewicz to „jeden z najciekawszych uczonych w dziejach polskiego świata prawniczego”¹. Potwierdzają to także badania prof. Adama Lityńskiego nad kodyfikacją polskiego prawa karnego w latach 1919—1932².

Juliusz Makarewicz jest prawdopodobnie znany każdemu prawnikowi, a jeżeli nie — to zapewne słyszał on choćby na studiach określenie „kodeks Makarewicza”. Literatura dotycząca uczonego jest dość pokaźna³ i stale roś-

¹ S. Waltoś: *Sztuka Legislacji — w hołdzie Juliuszowi Makarewiczowi*. W: *Karnoprawne koncepcje profesora Juliusza Makarewicza — wczoraj i dziś (w 50. rocznicę śmierci)*. Red. I. Nowikowski, P. Strzelec. Lublin 2006, s. 13.

² A. Lityński: *Wydział Karny Komisji Kodyfikacyjnej II Rzeczypospolitej. Dzieje prac nad częścią ogólną kodeksu karnego*. Katowice 1991; Idem: *Dwa kodeksy karne 1932. W osiemdziesiątą rocznicę*. „Roczniki Administracji i Prawa” 2012, T. 12, s. 207—218.

³ Na temat Juliusza Makarewicza zob. m.in.: J. Fedynskyj: *Prominent Polish Legal Scholars of the Last One Hundred Years*. In: *Polish Law Throughout the Ages*. Stanford 1970, s. 443—446; D. Janicka: *Makarewicz a Liszt: próba analizy porównawczej*. „Czasopismo Prawno-Historyczne” 2015, T. 67, z. 1, s. 107—128; P. Kardas: *Juliusza Makarewicza filozofia prawa karnego a podstawowe zasady odpowiedzialności karnej we współczesnym prawie*

nie⁴. Wspominany jest w literaturze zagranicznej, szczególnie niemieckiej, ale też w publikacjach w języku hiszpańskim, angielskim i rosyjskim. Choć przez

karnym. W: *Dziedzictwo prawne XX wieku. Księga pamiątkowa z okazji 150-lecia Towarzystwa Biblioteki Słuchaczy Prawa Uniwersytetu Jagiellońskiego*. Kraków 2001, s. 511—533; *Karnopolityczne koncepcje Profesora Juliusza Makarewicza...*; J. Koredczuk: *Prawo karne a społeczeństwo obywatelskie (kilka refleksji na kanwie poglądów Juliusza Makarewicza)*. W: *Spółeczeństwo obywatelskie*. Red. J. Blicharz, J. Boć. Wrocław 2009, s. 53—65; Idem: *Poglądy Juliusza Makarewicza na zmiany w prawie karnym niemieckim po 1933 roku*. „Acta Universitatis Wratislaviensis. Studia nad Faszyzmem i Zbrodniami Hitlerowskimi” 2005, T. 28, s. 379—397; G.M. Kowalski: *O miejsce historii prawa w programie studiów uniwersyteckich: polemika między Oswaldem Balzerem a Juliuszem Makarewiczem (1919—1923)*. „Czasopismo Prawno-Historyczne” 2004, T. 56, z. 2, s. 345—362; M. Mohyluk: *Juliusz Makarewicz o radzieckim prawie karnym*. „Miscellanea Iuridica” 2005, T. 7, s. 218—231; Z. Papierkowski: *Juliusz Makarewicz*. „Prawo Kanoniczne” 1977, R. 20, nr 3—4, s. 237—243; K. Pol: *Poczet prawników polskich XIX i XX w*. Wyd. 2. Przejrzał i uzupełnił A. Redzik. Warszawa 2011, s. 841—865; *Prawo karne w poglądach Juliusza Makarewicza*. Red. A. Grześkowiak. Lublin 2005; A. Redzik: *Profesor Juliusz Makarewicz — życie i dzieło*. W: *Prawo karne w poglądach Profesora Juliusza Makarewicza*. Red. A. Grześkowiak. Lublin 2005, s. 23—92; Idem: *Działalność dydaktyczna Profesora Juliusza Makarewicza*. W: *Karnopolityczne koncepcje Profesora Juliusza Makarewicza...*, s. 71—99; Idem: *Juliusz Makarewicz o amerykańskim systemie penitencjarnym, Ameryce i Amerykanach (na podstawie relacji z podróży do USA w latach 1928—1929)*. W: *Kamień, chleb i frak, nie Księga pamiątkowa, a uczony podarek od przyjaciół i uczniów, mający WPanu Profesorowi Michałowi Porowskiemu de Sokoly uprzyjemnić 70. urodziny, ze specjalnym udziałem WPanu Profesor Barbary Kowalskiej-Ehrlich, która ów podarek słowem przewodnim opatrzyła*. Red. A. Redzik, M. Tygielski. Warszawa 2015, s. 265—304; Idem: *Janina Makarewicz czy Juliuszowa Makarewiczowa — literatka i działaczka społeczna czy profesorka?* W: *Kobieta w Galicji, nowoczesność i tradycja*. Red. J. Kamińska-Kwak, S. Kozak, D. Opaliński. Seria wydawnicza „Galicja i jej dziedzictwo”. T. 24. Rzeszów 2016, s. 342—363; O. Sochacki: *Aktualność „Przebudowy społecznej” Juliusza Makarewicza*. „Miscellanea Sociologica et Philosophica” 2007, nr 8, s. 222—229; J. Warylewski: *Juliusz Makarewicz — uczony, kodyfikator i polityk (1872—1955)*. „Palestra” 1999, nr 5—6, s. 76—86; M. Wąsowicz: *Poglądy Juliusza Makarewicza na niektóre problemy społeczno-ustrojowe II Rzeczypospolitej*. „Czasopismo Prawno-Historyczne” 1983, T. 35, z. 2, s. 97—109; J. Widacki: *Szkice z dziejów prawa karnego i kryminologii w Krakowie. Myśli i ludzie*. Kraków 2014, s. 167—178; J. Wojciechowska: *Juliusz Makarewicz (1872—1955). Kariera naukowa i polityczna*. „Przegląd Prawa Karnego” 1992, nr 7, s. 5—22; A. Zoll: *Juliusz Makarewicz (1872—1955)*. W: *Uniwersytet Jagielloński. Złota Księga Wydziału Prawa i Administracji*. Red. J. Stelmach, W. Uruszczak. Kraków 2000, s. 276—279; P.M. Żukowski: *Profesorowie Wydziału Prawa Uniwersytetu Jagiellońskiego. T. 2: 1780—2014*. Red. D. Małec. Kraków 2014, s. 313—315.

⁴ Zob. A. Redzik: *Przedmowa*. W: *Juliusz Makarewicz. Polskie prawo karne. Część ogólna*. Reprint wydania z 1919 r. Warszawa 2017, s. 5—14; D. Janicka: *Polska myśl prawnokarna XIX—XX wieku: autorzy i ich dzieła: od szkoły klasycznej do socjologicznej*. Toruń 2017; Eadem: *Hube — Makarewicz — Wolter: trzy koncepcje karania na przestrzeni stu lat*. „Archiwum Kryminologii” 2017, T. 39, s. 5—25; Eadem: *Makarewicz a Liszt...*, s. 107—128; Eadem: *Makarewicz und von Liszt: ein Beitrag zum Einfluss der soziologischen Strafrechtsschule auf die polnische Strafrechtslehre*. „Rechtskultur” 2017, H. 6, s. 22—29; Eadem: *Kodeks Makarewicza w opiniach niemieckich autorów*. W: *Nil nisi veritas: księga dedykowana*

całe życie był patriotą polskim, to pojawiały się też publikacje wskazujące, że był „uczonym sowieckim”, czy też prawnikiem ukraińskim. Przed kilkunastoma laty jeden z ukraińskich autorów napisał, że Makarewicz był Ukraińcem, bo pozostał we Lwowie po 1945 r. Usłyszeć można było też od prawników z Narodowego Uniwersytetu Iwana Franki we Lwowie, że „Makarewicz był narodowości ukraińskiej, a jego ojciec był greckokatolickim księdzem”. Jako dowód wskazywano: „miał w domu ikony”. Z kolei znaną wrogość J. Makarewicza do Ukraińców tłumaczy się czasami w następujący zaskakujący sposób: „miał kompleksy, że był ukraińskiej narodowości i dlatego gardził Ukraińcami” — na taką argumentację trudno znaleźć komentarz.

Rozważania na temat przodków J. Makarewicza staną się przedmiotem odrębnego opracowania. Na potrzeby tytułowego zagadnienia celowe jest zasygnalizowanie problemu, gdyż wiąże się on z ostatnimi latami życia J. Makarewicza.

Juliusz Makarewicz pochodził z rodziny kresowej, ale w jego dzieciństwie osiadłej w Krakowie. Był jedynakiem. Rodzice — Emilia i Spiridon — byli powstańcami styczniowymi. Potem ojciec został inżynierem, budowniczym kolei. Juliusz ukończył gimnazjum w Krakowie i tamże prawo na Uniwersytecie Jagiellońskim. Już w czasie studiów był aktywny naukowo. Po uzyskaniu doktoratu wyjechał na studia uzupełniające do Berlina i Halle, gdzie słuchał wykładów m.in. Franza von Liszta. Po powrocie do Krakowa podjął próbę uzyskania prawa wykładania prawa karego na Uniwersytecie Jagiellońskim (habilitacji). Pierwsza próba nie powiodła się — towarzyszyła mu zbyt duża pewność siebie połączona z propagowaniem nowego w Krakowie patrzenia na prawo karne, w duchu tzw. szkoły socjologicznej. Po roku przedstawił pracę odpowiadającą wymaganiom i został docentem prawa karnego. Wkrótce ożenił się z córką Bolesława Wicherkiewicza, profesora okulistyki na Uniwersytecie Jagiellońskim — Janiną. W 1904 r. został profesorem nadzwyczajnym prawa karnego. Od nieudanej habilitacji pozostawał w wyraźnym konflikcie ze swoim mistrzem Edmundem Krzymuskim. Bez wahania przyjął więc zaproszenie ze Lwowa do objęcia katedry po odchodzącym na emeryturę Feliksie Gryzieckim. We Lwowie żona posiadała też posesję, na której wkrótce Juliusz rozpoczął inwestycję budowy pięknego domu⁵.

Od 1907 r. do końca życia pozostał we Lwowie. Tu zmarła żona (pochowana jednak w Krakowie), tu dorastały ich dzieci (trójka), tu koncentrowało się jego życie — aktywność naukowa, społeczna i polityczna⁶.

Juliusz Makarewicz był dwukrotnie dziekanem Wydziału Prawa Uniwersytetu Jana Kazimierza, wreszcie jego rektorem. Politycznie udzielał się w cha-

---

profesorowi Jackowi Matuszewskiemu. Red. M. Głuszak, D. Wiśniewska-Józwiak. Łódź 2016, s. 501—516.

⁵ A. Redzik: *Makarewicz czy Juliuszowa Makarewiczowa...*, s. 354—357.

⁶ Szerzej zob. A. Redzik: *Profesor Juliusz Makarewicz...*, s. 33—86.

decji. Najbardziej aktywny był jednak w Komisji Kodyfikacyjnej RP oraz jako dydaktyk i uczony.

Odsyłając do wskazanej literatury dotyczącej życia i działalności J. Makarewicza, przejdźmy do rozważań nad mniej znanym okresem życia uczonego — ostatnimi 16 latami — od wybuchu drugiej wojny światowej do śmierci.

Od lat powtarzane bywa pytanie: dlaczego J. Makarewicz został po wojnie we Lwowie? Pisał o tym — jakby na zapotrzebowanie sowieckiej ideologii — Stanisław Pławski⁷. Po latach — już w wolnej Polsce — pytali Antoni Bojańczyk⁸, Edward Skrętowicz⁹ czy — na podstawie lwowskich archiwaliów — niżej podpisany¹⁰. Z kolei Mariusz Mohyluk zamiast pytać, opisał poglądy J. Makarewicza na sowieckie prawo¹¹ i tym wskazał ścieżkę pozwalającą zmierzać do odpowiedzi. Przed kilkoma laty napisano, że dokładnej odpowiedzi już nigdy nie poznamy, ale możemy przeanalizować sytuację Juliusza Makarewicza i zrekonstruować możliwą motywację¹². Pozwoli to podjąć próbę odpowiedzi na wskazane pytanie — posiłkując się archiwaliami ze Lwowa oraz ze zbiorów rodzinnych. Tak też uczyniono¹³.

Wybuch drugiej wojny światowej zastał J. Makarewicza we Lwowie. Pracował na uniwersytecie do początku stycznia 1940 r., po czym został przez sowieckiego rektora zwolniony. W czasie organizowanych od 1940 r. zjazdów i konferencji z udziałem sowieckich uczonych brał udział w dyskusjach. Od jesieni 1941 r. miał wrócić do wykładania. Tymczasem Niemcy zaatakowali Sowieców. W czasie okupacji niemieckiej Lwowa brał udział w tajnym nauczaniu na Wydziale Prawa Uniwersytetu Jana Kazimierza, koordynowanym przez prof. Kazimierza Przybyłowskiego. Po wyparciu Niemców w lipcu 1944 r. wziął udział w odtworzeniu wydziału i stale prowadził egzaminy w ramach tajnego nauczania¹⁴.

W styczniu 1945 r., wraz z prof. K. Przybyłowskim oraz kilkudziesięcioma innymi uczonymi, został aresztowany — w ramach akcji wymierzonej w polskich uczonych, a oficjalnie „przeciwko polskim faszystom”. Wywieziono wszystkich do Kazachstanu, gdzie w ciężkich warunkach spędzili 9 miesięcy. Niektórzy zmarli. Prof. J. Makarewicz wraz z prof. K. Przybyłowskim wrócili we wrześniu 1945 r. do Lwowa w stanie wycieńczenia.

⁷ S. Pławski: *Juliusz Makarewicz*. „Państwo i Prawo” 1955, z. 7—8, s. 252—255.

⁸ A. Bojańczyk: *Czy Juliusz Makarewicz został uczniem radzieckim?* „Palestra” 1995, nr 11—12, s. 106—112.

⁹ E. Skrętowicz: *Ostatnie lata życia Profesora Juliusza Makarewicza we Lwowie*. „Państwo i Prawo” 1989, nr 8, s. 106—109.

¹⁰ A. Redzik: *Profesor Juliusz Makarewicz — życie i dzieło*. W: *Prawo karne w poglądach Profesora...*, s. 23—92.

¹¹ M. Mohyluk: *Juliusz Makarewicz o radzieckim prawie...*, s. 218—231.

¹² A. Redzik: *Profesor Juliusz Makarewicz — życie i dzieło*. W: *Prawo karne w poglądach Profesora...*, s. 23—92.

¹³ Ibidem.

¹⁴ Ibidem.

Bezpośrednio po powrocie ze zsyłki do Kazachstanu, 4 października 1945 r., prof. J. Makarewicz wysłał do córki Zofii do Krakowa list, w którym napisał m.in.: „na trzęsawisku nie należy wykonywać ruchów”¹⁵. Wydaje się, że owym trzęsawiskiem był ówczesny Lwów i sytuacja wokół niego. Ciągłe wszak nie było pewności, jakie będą dalsze losy miasta. Ogromna liczba ludności wierzyla w rychły wybuch wojny przeciwko Sowietaom, a tym samym w odzyskanie Lwowa. Bardzo wielu nie chciało opuszczać swych domów.

Po latach K. Przybyłowski mówił swoim uczniom, że J. Makarewicz odradzał mu wyjazd ze Lwowa jesienią 1945 r. Czynnikiem motywującym decyzję o pozostaniu we Lwowie był zapewne wiek, a także fakt, że J. Makarewicz posiadał tam piękny dom willowy, który sam zbudował i urządził jeszcze w 1910 r. Znajdował się w nim bogaty księgozbiór, wiele antyków i duża kolekcja obrazów — w tym wiele o tematyce religijnej. Niektórzy pisali, że być może do decyzji o pozostaniu we Lwowie przyczyniło się umiłowanie miasta¹⁶. W archiwum Uniwersytetu Wrocławskiego zachowała się część dokumentacji wskazującej na podejmowanie prób „ściągnięcia” J. Makarewicza ze Lwowa do Wrocławia.

Na początku 1946 r. prof. J. Makarewicz zaczął mieć problemy finansowe oraz odczuwać niepewność jutra, co wiązało się z masowymi wyjazdami Polaków. Dom mu niemal odebrano, zostawiając jedynie dwa lub trzy pomieszczenia. Gwarantem bezpieczeństwa była z pewnością w dużej mierze praca w uniwersytecie. Być może dlatego 26 sierpnia 1946 r. J. Makarewicz napisał podanie do Rektora Lwowskiego Państwowego Uniwersytetu, w którym wyrażał chęć rozpoczęcia pracy w charakterze wykładowcy¹⁷. Podanie dopiero 23 lutego 1947 r. zaopiniował dziekan Petro Nedbajło¹⁸, proponując jednocześnie, by J. Makarewicz został profesorem Katedry Prawa Karnego i prowadził

¹⁵ Określenie z listu do córki z 4 listopada 1945 r. List pochodzi ze zbiorów dr. Jolanty Olbrycht-Roguskiej. Kopia listu w zbiorach autora.

¹⁶ J. Warylewski: *O Juliuszu Makarewiczu — nota biograficzna*. <http://warylewski.com.pl/arche1/makar.htm> [dostęp: 29.03.2019]; S. Milewski: *Juliusz Makarewicz (1872—1955)*. „Prawo i Życie” 1999, nr 11.

¹⁷ Oto cała treść podania: „Ректору Львівського Держ. Університету / Заява Проф. Дра Макаревіча Ю.С. / Львів, Мохнацького 58 / Прошу допустити мене до читання лекції / кримінального права на юридичному факультеті. / Львів, дня 26 серпня 1946 / Макаревич Ю.С. / 1. Автобіографічні дані / 2. Важніші публікації”. „Do Rektora Uniwersytetu Lwowskiego. Podanie Prof. Dra Makarewicza J.S., Lwów Mochnackiego 58. Proszę o pozwolenie na prowadzenie wykładów z prawa karnego na Wydziale prawa. Lwów, dnia 26.08.1946 r. Podpis — Makarewicz J.S. 1. Życiorys. 2. Ważniejsze publikacje”. Tłum. — A.R. *Podanie J. Makarewicza do Rektora z dnia 26.08.1946 r.* Архів Львівського національного університету імені Івана Франка (Archiwum Lwowskiego Narodowego Uniwersytetu im. Iwana Franki) [dalej: ALNUIF], f. R-119, op. 3. spr. 175, k. 2, 6.

¹⁸ Petro Nedbajło po powrocie z wojny objął obowiązki dziekana od prof. Przemysława Dąbkowskiego 1 kwietnia 1946 r. ALNUIF, f. R-119, op. 1, spr. — Akta osobowe prof. P. Dąbkowskiego, k. 8, 48.

wykład „Угодове право в буржуазных странах” („Prawo karne w państwach burżuazyjnych”). Na podaniu rektor Iwan Bieliakewycz napisał: „зараховать Макаревича Ю.С. проф. Каф. крим. права” („przyjąć Makarewicza J.S. na stanowisko profesora Katedry Prawa Karnego”)¹⁹, a 14 marca wydał zarządzenie nr 62, mocą którego J. Makarewicz został z dniem 7 lutego 1947 r. przyjęty na stanowisko wykładowcy Katedry Prawa Karnego i Procesu, w celu prowadzenia wykładu: „Иноземне кримінальне право” („Prawo karne państw obcych”) z „погодинною оплатою” (z „zapłatą od godzin”)²⁰.

7 kwietnia 1947 r. prof. J. Makarewicz napisał podanie do Ministerstwa Szkolnictwa Wyższego w Moskwie, w którym informował, że od 7 lutego 1947 r. prowadzi wykład z prawa karnego „innostronnych” państw w Państwowym Uniwersytecie we Lwowie. Pisał, że dziekan Wydziału Prawa, doc. P. Nedbajło obiecał mu, iż zostanie etatowym profesorem, tymczasem okazało się, że nie ma wolnego etatu, a zapłatę za przeprowadzone wykłady otrzymuje po czasie. W dalszej części przedstawił swoją sytuację materialną. Odwołał się do tego, że doktorem praw został już w 1894 r., pracował przez 35 lat jako profesor na uniwersytetach austriackich i polskich, a w 1937 r. został doktorem *honoris causa* Uniwersytetu Lwowskiego. Poinformował też, że wszystkie dokumenty dotyczące jego osoby znajdują się w dziale kadr Uniwersytetu Iwana Franki we Lwowie. Podsumowując swe podanie, sformułował prośby: 1. Zdecydować o jego sytuacji na uniwersytecie; 2. Nadać mu wyższy stopień naukowy (ros. doktor nauk prawnych²¹) i tytuł profesora. Pod podpisem dodał: „действительный член Польской Академии Наук в Кракове, почетный член Американської Академии Наук в Бостоне (Масс.) С.Ш.А” („Członek zwyczajny Polskiej Akademii Umiejętności w Krakowie; Członek Amerykańskiej Akademii Nauk w Bostonie USA”)²².

Podanie J. Makarewicza poparł rektor I. Bieliakewycz, wysyłając 20 kwietnia 1947 r. pismo do Naczelnika Zarządu Uniwersytetami przy Ministerstwie Szkolnictwa Wyższego Związku Socjalistycznych Republik Sowieckich (dalej: ZSRS), w którym przedstawił J. Makarewicza jako wybitnego specjalistę z prawa karnego. Informował też o postępowaniu w Wyższej Atestacyjnej (Kwalifikacyjnej) Komisji — tzw. WAK, celem „pereatestacji” (przekwalifikowania) J. Ma-

¹⁹ Ibidem, k. 2.

²⁰ Warto zaznaczyć, że zarządzenie zostało wydane na podstawie pozytywnego raportu dziekana P. Niedbajło i rezolucji prorektora ds. nauczania prof. Kornija Leutkiego. W pismach podawane są różne tytuły wykładu: „Иноземне кримінальне право”, „Право буржуазних держав”, ros.: Уголовное право иностранных государств. Por. ALNUIF, f. R-119, op. 3, spr. 175, k. 2, 6, 8, 10.

²¹ Niższym stopniem był „kandydat nauk”, odpowiadał on polskiemu stopniowi doktora. Wyższym stopniem był doktor nauk, odpowiadający dzisiejszemu stopniowi doktora habilitowanego.

²² Podanie J. Makarewicza do Ministerstwa z 7.04.1947 r. ALNUIF, f. R-119, op. 1, spr. 175, k. 10, 10v.

karewicza²³, oraz proponował, by Ministerstwo opłacało pracę J. Makarewicza na Uniwersytecie w wysokości połowy stawki profesora doktora nauk, czyli 3 000 rubli na miesiąc²⁴. Ministerstwo wyraziło zgodę, w związku z czym Rektor w zarządzeniach z 8 maja i 12 lipca 1947 r. stwierdził, że J. Makarewicza należy uważać za profesora etatowego Katedry Prawa Karnego z wynagrodzeniem 3 000 rubli²⁵. Dwa lata później, 19 marca 1949 r., Wyższa Atestacyjna Komisja Ministerstwa nadała J. Makarewiczowi tytuł profesora i zatwierdziła stopień doktora nauk prawnych (według sowieckich wzorów), a zarządzeniem z 26 kwietnia 1949 r. Rektor potwierdził, że J. Makarewicz jest etatowym profesorem Katedry Prawa i Procesu Karnego z zapłatą 2 750 karbowanów miesięcznie, co stanowiło połowę stawki profesora²⁶.

24 marca 1949 r. J. Makarewicz wysłał przez Rektora pismo do Ministerstwa Szkolnictwa Wyższego w Moskwie, w którym informował, że prowadzi wykłady z prawa karnego państw obcych w Państwowym Uniwersytecie Iwana Franki. Napisał, że tematyka i metodyka wykładów jest niedookreślona oraz przypadkowa, przez co wykładający oraz treści wykładów budzą wątpliwości u lokalnych organów nadzoru. W związku z tym informuje Ministerstwo o sposobie prowadzenia wykładów i przedstawia kilka przykładów zastosowania swojej metodyki²⁷.

W załączonej informacji o wykładach pisze m.in., że tematem jego zajęć jest prawo karne innych państw, a nie „zarys prawa karnego na podstawie obcego prawodawstwa”, w związku z tym metoda prowadzenia wykładów powinna być encyklopedyczna, a nie syntetyczna. Wykład powinien zawierać omówienie zasad prawa karnego w innych państwach, a nie własne przedstawienie systemu prawa karnego metodą porównawczą, co ma miejsce na przykład w „moim (polskim) podręczniku z 1924 r.”²⁸. Wykłady prawa państw obcych nie mogą być takie same jak wykłady prawa sowieckiego, bo jest to niepotrzebne: „Słuchacz (student czwartego roku) zna sowieckie prawo karne i wie, że prawo państw obcych odzwierciedla żądania i interesy burżuazji na różnych etapach jej rozwoju.

²³ Chodziło tu o nadanie stopnia doktora praw przez Wyższą Atestacyjną (Kwalifikacyjną) Komisję przy Ministerstwie. Procedurę taką przechodzili wszyscy pracownicy naukowcy, którzy stopień doktora uzyskali poza granicami ZSRS.

²⁴ *Pismo rektora do Ministerstwa Wyższej Oświaty z 20.04.1947 r.* ALNUIF, f. R-119, op. 1, spr. 175, k. 11. Warto tu zaznaczyć, że w tym czasie za dwa miesiące, luty i marzec 1947 r., J. Makarewicz otrzymał zapłatę 856 rubli. Ibidem, k. 10v.

²⁵ *Zarządzenia rektora nr 121 z 8 maja i nr 218 z 12 lipca 1947 r.* Ibidem, k. 12, 13.

²⁶ Podkreślono przy tym, że staż pracy ma powyżej 10 lat. *Wypis z zarządzenia rektora nr 120 z 26.04.1949 r.* Ibidem, k. 14.

²⁷ *Pismo do Ministerstwa Szkolnictwa Wyższego ZSRS z 24.03.1949 r.* ALNUIF, f. R-119, op. 3, spr. 175, k. 23.

²⁸ Załącznik do pisma do Ministerstwa, s. 1: „не собственное представление системы уголовного права »сравнительным методом«, как оно находится, например, в моем (польском) учебнике от 1924 года”. Ibidem, k. 24.

Bezsprzecznie potrafi określić różnicę pomiędzy sowieckimi a burżuazyjnymi punktami widzenia w wykładach prawa państw obcych”. W dalszej części Makarewicz uzasadnia tezę, że do wykładowcy, który wyklada prawo innych państw, nie należy jego ocena, a jedynie obiektywne przedstawienie jego założeń i zasad. Podaje przykłady przeprowadzonych wykładów²⁹.

W konspekcie, a raczej sprawozdaniu, przedstawia problematykę odpowiedzialności subiektywnej i obiektywnej oraz jednostkowej i zbiorowej w różnych państwach. E. Skrętowicz, który odwołuje się do tego sprawozdania, pisze: „trudno mi dzisiaj wyjaśnić, dlaczego taki konspekt został w ogóle napisany”³⁰. Tymczasem odpowiada sam J. Makarewicz, w zdaniu drugim z pisma do Ministerstwa (k. 23). J. Makarewicz wyraźnie pisze, że w związku z zainteresowaniem jego wykładami ze strony „organów nadzoru” przedstawia kilka przykładów prowadzenia wykładów.

Do pisma J. Makarewicza załączył swe uwagi pochodzący z rodziny polskich Żydów, były prokurator na Białorusi a wtedy profesor we Lwowie Stanisław Hofman³¹, który ocenił sposób prowadzenia wykładu przez J. Makarewicza, akcentując wyraźnie różnice w poglądach³². W przeciwieństwie do sprawozdania J. Makarewicza, pismo S. Hofmana pełne jest odwołań do filozofii marksistowskiej i leninowskiej oraz sowieckiej polityki. S. Hofman zgadza się z J. Makarewiczem, że metoda encyklopedyczna jest lepszą metodą prowadzenia wykładu o prawie państw kapitalistycznych, kwestionuje jednak brak oceny ze strony wykładającego. Zgadza się, że metoda prawno-porównawcza nie jest odpowiednia, ale jednocześnie sugeruje, że wskazane jest ocenianie prawa burżuazyjnego przez pryzmat prawa sowieckiego³³.

Całość tych dokumentów świadczy niewątpliwie o poglądach J. Makarewicza, który nie podjął się wykładu prawa karnego Związku Sowieckiego, a wykładu prawa karnego państw kapitalistycznych. Uzasadnianie metody encyklopedycznej, która polega na suchym przedstawieniu faktów, a nie własnych interpretacji, świadczy o tym, że J. Makarewicz nie zmienił swego poglądu na

²⁹ Ibidem, k. 24—28.

³⁰ E. Skrętowicz: *Ostatnie lata życia Profesora...*, s. 108.

³¹ Prof. Stanisław Hofman podjął pracę na Uniwersytecie Lwowskim około 1949 r., w wieku już dość poważnym. Wcześniej był prokuratorem w Mińsku Białoruskim. W czasie czystek, z polecenia Andreja Wyszynskiego został aresztowany i prawdopodobnie poddany torturom. S. Hofman pochodził prawdopodobnie z rodziny polskich Żydów. Związał się z ruchem komunistycznym. Na podstawie analizy protokołów z posiedzeń Katedry Prawa Karnego wydaje się, że stosunki między J. Makarewiczem a S. Hofmanem były raczej przyjazne. Potwierdzają to również prof. Myrosław Lwowycz Naklowycz i Mychajło Joffe, podkreślając fakt, że S. Hofman był „porządnym człowiekiem”.

³² ALNUIF, f. R-119, op. 3. spr. 175, k. 29—31.

³³ Ibidem.

prawo karne i nigdy nie stał się „uczonym sowieckim”, o czym afirmatywnie pisał S. Pławski³⁴.

W 1949 r. ukazał się w języku rosyjskim artykuł J. Makarewicza o winie w angielskim prawie karnym³⁵. Jest to jedyna praca jego autorstwa wydana po wojnie. 27 października 1951 r., z udziałem J. Makarewicza, odbyło się posiedzenie Katedry Prawa i Procesu Karnego Uniwersytetu Iwana Franki poświęcone temu artykułowi³⁶. Treść artykułu i recenzję przedstawił doktorant (aspirant) Wołodymyr Lysycyn. Po jego wypowiedzi prof. S. Hofman podkreślił, że „Makarewicz troszkę przybliżył się do marksistowskiego patrzenia na prawo i do marksistowskiej ideologii”³⁷, ale w dalszej części swej wypowiedzi wskazał, że jedynie stara się on przybliżyć do poglądów marksizmu i leninizmu. Widzi to m.in. w tym, że J. Makarewicz pisze o archaiczności i niepraktyczności angielskiego prawa karnego, robiąc przez to jednocześnie przyczynek do analizy klasowej angielskiego prawa karnego. Pawło Bandarenko powiedział natomiast, iż „ważne jest, że taka praca Makarewicza została wydrukowana i jest czytana też w Polsce, gdzie Makarewicz jest znany jako prawnik. Ważne, że profesor Makarewicz krytykuje reakcyjność angielskiego prawa, choć powinna być ona jeszcze ostrzejsza”³⁸. Na zakończenie polecono, by W. Lysycyn przygotował recenzję w wersji pisemnej celem oddania jej do druku³⁹.

Tak wyglądała dyskusja nad artykułem J. Makarewicza według protokołu z posiedzenia Katedry. Dowodzi ona jedynie tego, że próbowano z J. Makarewicza zrobić uczonego sowieckiego. Można oczywiście zapytać, dlaczego J. Makarewicz w ogóle napisał ów artykuł. Odpowiedzi udziela sowiecki system szkoły wyższej. Obowiązkiem każdego pracownika naukowego było publikowanie artykułów, cóż więc mógł napisać? Co roku trzeba było składać sprawozdanie z działalności „naukowo-doświadczalnej”. Na przykład na posiedzeniu Katedry Prawa i Procesu Karnego 5 kwietnia 1952 r. miało miejsce omówienie aktualnie podejmowanych prac naukowych profesorów J. Makarewicza i S. Hofmana. J. Makarewicz informował zebranych, że pracuje nad tematem: „Historia roz-

³⁴ S. Pławski: *Juliusz Makarewicz...*, s. 254—255.

³⁵ Ю.С. Макаревич: *К вопросу о вине в английском уголовном праве*. В: *Учене Записки Юрид. Ф-ту Л. Г. У. им. Ивана Франка*. Львов 1949, с. 51—57. Po polsku: J. Makarewicz: *Przyczynek do zagadnienia winy w angielskim prawie karnym*. „Nowe Prawo” 1951, nr 1, s. 16—19.

³⁶ Державний архів Львівської області (Państwowe Archiwum Obwodu Lwowskiego) [dalej: DALO], f. R-119 (Uniwersytet Lwowski po 1939 r.), op. 22, spr. 108 — Protokoły posiedzeń Katedry Prawa i Procesu Karnego, k. 20.

³⁷ Ibidem. Tłum. — A.R.

³⁸ Ibidem. Tłum. — A.R.

³⁹ Ibidem, k. 21. Autorowi nie udało się ustalić, czy taka recenzja powstała, a jeśli tak, to w jakim czasopiśmie została ogłoszona.

woju instytucji usiłowania” („История розвитку інститута покушення”)⁴⁰. Tytuł nie uzyskał akceptacji zebranych. Docent Semen Krywuskiy zaproponował, by dopełnić temat: „Historia rozwoju instytucji usiłowania w burżuazyjnym prawie karnym”, natomiast prof. S. Hofman — by nadać mu nowe brzmienie: „Реакционная сущность института покушения в буржуазном уголовном праве”, na co według protokołu J. Makarewicz wyraził zgodę⁴¹. Po omówieniu tematu pracy przygotowywanej przez J. Makarewicza, do prezentacji przystąpił S. Hofman, który oświadczył, że przygotowuje pracę na temat myśli socjalno-politycznej Iwana Franki. Pawło Bandarenko i Jewhen Dawidiak stwierdzili, że praca ta ma ogromne znaczenie dla Uniwersytetu Lwowskiego i wystarczy do tego, by nadać na jej podstawie S. Hofmanowi stopień doktora nauk (wyższy stopień naukowy). J. Makarewicz nie zgodził się z tą tezą i zaproponował S. Hofmanowi, aby dalej zgłębiał problematykę dotyczącą przestępstwa⁴². Nie wiemy, jaki był los zapowiedzianej pracy J. Makarewicza o usiłowaniu. Do dziś takiej pracy nie odnaleziono. Pozwala to przypuszczać, że nigdy nie powstała.

26 sierpnia 1952 r. J. Makarewicz zawiadomił Rektora, że 25 sierpnia wrócił z urlopu i prosi o dopuszczenie go do prowadzenia zajęć⁴³. Rektor zarządzeniem z 16 września 1952 r. zatwierdził go ponownie na stanowisku. W roku akademickim 1952/1953 prof. J. Makarewicz prowadził jeszcze regularnie wykłady, ale problemy zdrowotne już dawały się mu we znaki. W kwietniu 1953 r. przyznano mu emeryturę w wysokości 1 100 rubli, z zastrzeżeniem, że wypłata jej rozpocznie się po rezygnacji z etatu na uniwersytecie. Z początkiem roku akademickiego 1953/1954 J. Makarewicz przeszedł na emeryturę, lecz nie przestał wykładać. Z raportu dziekana P. Nedbajlo wynika, że w roku akademickim 1953/1954 miał prowadzić wykłady w liczbie 160 godzin, gdyż wykładów tych nie był w stanie prowadzić żaden z pracowników Katedry Prawa Karnego⁴⁴. Natomiast z pisma dziekana z 24 czerwca 1954 r. dowiadujemy się, że J. Makarewicz odbył 182 godziny zajęć w roku 1953/1954; czytamy też, że był on promotorem doktoranta (aspiranta) Myrosława Lwowycza Nakłowycza oraz że pod jego kierunkiem zostały napisane dwie prace dyplomowe⁴⁵. W roku akademickim 1954/1955 miał odbyć 120 godzin wykładów⁴⁶. W końcu 1954 r. pogorszyło się

⁴⁰ Krzysztof Pol, powołując się na Stanisława Pławskiego, wspomina, że J. Makarewicz napisał w 1941 r. pracę o instytucji usiłowania w polskim prawie karnym, która nie zachowała się. K. Pol: *Poczet Prawików Polskich XIX i XX wieku*, s. 877. Być może praca, o której wspominał J. Makarewicz, była więc oparta na tej ostatniej.

⁴¹ DALO, f. R-119, op. 22, spr. 108, k. 50v.

⁴² Ibidem, k. 51.

⁴³ Zapłatę za zajęcia otrzymywał jako świadczenie „nadliczbowe”. *Raport J. Makarewicza z 26.08.1952 r.* ALNUIF, f. R-119, op. 3. spr. 175, k. 41.

⁴⁴ *Raport dziekana Nedbailo do prorektora Zaskilniaka z 12.10.1953 r.* Ibidem, k. 49.

⁴⁵ *Pismo informacyjne dziekana Nedbajlo do prorektora Zaskilniaka z 24.06.1954 r.* Ibidem, k. 51.

⁴⁶ *Wypis z zarządzenia rektora nr 600 z 4.09.1954 r.* Ibidem, k. 53.

znacznie zdrowie prof. Makarewicza, tak, że ostatnie miesiące życia spędził już we własnym domu, nie pojawiając się na uniwersytecie.

Profesor Juliusz Makarewicz zmarł 20 kwietnia 1955 r. w następstwie wylewu krwi do mózgu w wieku 83 lat. Pochowany został w grobie ziemnym na Cmentarzu Łyczakowskim. Kondukt żałobny wyruszył rankiem 23 kwietnia 1955 r. spod głównego korpusu uniwersytetu⁴⁷, z którym Profesor związał prawie 50 lat swojego życia. Był ostatnim profesorem-Polakiem na Wydziale Prawa Uniwersytetu Lwowskiego i uczonym, który zawsze z godnością podkreślał swą polskość. Na pogrzeb nie mogła przyjechać z Polski rodzina, w tym córka i wnuczka. Dopiero po kilku miesiącach wnuczka Jolanta Olbrycht-Roguska uzyskała pozwolenie na wyjazd do Lwowa. Podejmując liczne zabiegi, udało jej się doprowadzić do przeniesienia trumny z ciałem Dziadka do grobowca dalszego krewnego Romualda Makarewicza na Cmentarzu Łyczakowskim we Lwowie. Tam spoczywa. Grobowiec w ostatnich latach został odnowiony.

Przez cały okres pracy na Uniwersytecie Iwana Franki prof. J. Makarewicz wykładał prawo karne państw kapitalistycznych. Czynił to własną metodą, którą określał jako zbliżoną do encyklopedycznej. Unikał metody prawnoporównawczej, próbując w ten sposób pominąć „nakaz” podkreślania wyższości sowieckiego prawa karnego nad prawem karnym „państw burżuazyjnych”. Profesorowie Myrosław Nakłowycz i Mychajło Joffe wspominali po latach, że uczęszczanie na wykład do eleganckiego i dostojnego prof. J. Makarewicza było zaszczytem. Mimo, iż czasami był atakowany ze strony innych profesorów, to wśród studentów cieszył się szacunkiem i autorytetem — „był encyklopedią wiedzy i kultury”. Wykład prawa karnego państw obcych (kapitalistycznych) przeznaczony był dla studentów czwartego roku, którzy byli już po egzaminie z prawa karnego ZSRS. Odbywał się on na ogół w kilku językach: „Profesor rozpoczynał na przykład wykład po francusku, w trakcie przechodził na niemiecki, czasem uzasadniał coś w języku łacińskim oraz w języku rosyjskim/ukraińskim, najczęściej jednak mówił po polsku”⁴⁸. M. Nakłowycz wspomina, że J. Makarewicz był dla niego i wielu jego kolegów autorytetem. Podkreśla: „Pytałem go zawsze jeśli czegoś nie rozumiałem. Odnosił się do mnie zawsze dobrze, a i wszyscy na wydziale poważali go, i czasem zapożyczali jego myśli. Pod koniec życia chyba się już trochę bał”⁴⁹.

Poniżej znajduje się omówiony wyżej oryginalny dokument z 24 marca 1949 r., w którym prof. J. Makarewicz tłumaczy ministerstwu, dlaczego wykla-

⁴⁷ Taką informację podaje A. Bojańczyk: *Czy Juliusz Makarewicz został uczonym radzieckim...*, s. 112; Prof. M.L. Nakłowycz nie pamięta, czy kondukt wyruszył spod uniwersytetu. Wydaje mu się, że raczej z domu J. Makarewicza.

⁴⁸ Informacje uzyskane w czasie rozmowy z profesorami M.L. Nakłowyczem i M. Joffe — słuchaczami J. Makarewicza z okresu 1947—1954. Rozmowy odbyły się we Lwowie w grudniu 2003 r. i w maju 2004 r.

⁴⁹ Wypowiedź z rozmowy z prof. M.L. Nakłowyczem (6.05.2004).

da prawo karne państw obcych metodą encyklopedyczną. Był to wtedy jedyny sposób, aby przekazać treści, które wyznawał przez całe naukowe życie. Metoda prawnoporównawcza — choć rozwijał ją przed 1939 r. — nie mogła w warunkach sowieckich pozwolić pozostać uczonym wiernym sobie.

ZAŁĄCZNIKI

1. Pismo Juliusza Makarewicza z 24 marca 1949 r.

1

Название моего предмета гласит: «Уголовное право иностранных государств», а не гласит: «Очерк уголовного права на основе иностранного законодательства». Таким образом, методика лекций должна быть энциклопедической, а не синтетической.

Лекция должна содержать сведения о принципах уголовного права иностранных государств, а не собственное представление системы уголовного права «сравнительным методом», как оно находится, например, в моем (польском) учебнике от 1924 года.

Лекции иностранного права не могут соревноваться с лекциями советского права, это не нужно: слушатель (студент четвертого курса) знает советское уголовное право и знает, что иностранное право отражает требования и интересы буржуазии на разных этапах ее развития. Беспреданно подчеркивать разницу между советской и буржуазной точкой зрения в лекциях иностранного права — это нецелесообразный прием.

Мерилом для оценки содержания норм иностранного закона является учебник советского права или конспект лекций советского права. Поэтому не является педагогическим приемом внушение вводить собственную точку зрения — преподавателя, замечания «от себя» и собственную концепцию уголовного права со стороны преподавателя иностранного права.

2

Самостоятельные высказывания своего мнения со стороны преподавателя уголовного права иностранных государств допустимы, если — необходимы, например, в начале моих лекций нужно было дать характеристику некоторых законов или групп законов (источников иностранного права). В этих обстоятельствах я читал:

«На пути равномерной, прогрессивной эволюции законодательства встречается одно уголовное уложение, которое является реакционным. Это итальянский кодекс 1930 г., так называемый «фашистский» закон. В то время, когда новейшие законодательства стремятся к короткому, ясному изложению норм (предоставляя судам свободу делать выводы из предпосылок закона), Итальянский кодекс является наследником кодексов XVIII века. Он старается предвидеть все возможности жизни, вследствие чего этот кодекс является весьма казуистическим. Достаточно сказать, что Итальянский кодекс содержит 734 статьи, в то время, когда Норвежский 1902 г. содержит 435 ст., кодекс Дании 1930 г. — 305 ст., польский кодекс 1932 г. — 295 ст.

Реакционность содержания Итальянского кодекса выражается в том, что в то время, когда другие кодексы стараются уголовную ответственность тесно связать с субъективной виной виновника, итальянский кодекс вернулся обратно к царствованию объективизма относительно вменяемости результата преступного деяния. По ст. 42 III наступивший преступный результат вменяется и приписывается действовавшему лицу по одному тому, что он явился последствием его действия или бездействия.

В заглавии ст. 42 встречается надпись: «объективная ответственность».

В ст. 59 можно найти следующее правило: «обстоятельства, повышающие наказания, учитываются во вред действовавшего лица, хотя бы они не были ему известны или ошибочно считались им несуществующими».

На этот итальянский кодекс 1930 г. нужно будет часто обращать внимание как на пережиток минувшей эпохи».

3

На тему вопроса: «Допустима ли необходимая оборона против бездействия»? Я читал:

В немецкой литературе проявилась мысль, что понятие «нападение» может охватывать не только неправомерное действие, то также неправомерное бездействие. Это идеология не принята большинством криминалистов, опровергнута верховным судом Германии, противоречит самой сути «необходимой обороны», ее историческому развитию и законному определению. Уголовные кодексы всех стран говорят о нападении или о посягательстве, подчеркивают тем самым характеристику действия как акта энергичной деятельности. Кроме того, законом добавляется условие: нападение должно быть наличным, не неопределенно продолжаться, что характерно для бездействия.

Цитированный некоторыми авторами пример гражданина, имеющего на руках судебное решение о закреплении за ним комнаты и самовольно предпринимая шаги к ее занятию, является классическим примером — не

необходимой обороны, а особого преступного деяния — самоуправства. Пример побега из места заключения осужденного к лишению свободы после истечения срока наказания формально является преступлением против порядка управления и обосновывает административное употребление оружия со стороны стражи в целях выполнения должностной обязанности. Наоборот, если признать бегство заключенного правомерным актом законной обороны, то правомерным было бы также убийство заключенным стражи, препятствующей ему. Теория необходимой обороны против бездействия является типичной выдумкой немецкой литературы. Эдаких выдумок в немецкой литературе много. К сожалению, выдумки этого рода производят нередко впечатление вне пределов Германии. Так, теория необходимой обороны против бездействия нашла одобрение польского верховного суда в 1935 году. Ситуация была следующая: покупатель, выброшенный владельцем магазина, подал жалобу об оскорблении. Верховный суд вместо того, чтобы безусловно одобрить оправдательный приговор первого суда, который цитировал постановление гражданского закона о праве самопомощи домовладельца, сменил мотивировку и применил постановление криминального кодекса о необходимой обороне, относительно блага, которое назвал «домовый мир».

Эта теория о необходимой обороне против бездействия — опасна: как известно, необходимая оборона отличается от крайней необходимости, между прочим, тем, что при ней нет требования, чтобы опасность была неустранима другими средствами, а также нет требования пропорциональности между благом защищаемым и благом повреждаемым актом обороны.

Следует заметить также, что применяя необходимую оборону в случаях бездействия власти, можно бы создать много случаев так называемой «мнимой» обороны и ввести анархию в общественный строй.

4

На тему разницы между «мерами безопасности» и «наказанием» преподаватель дал характеристику законодательства некоторых штатов США: «Характерно, что некоторые штаты США теряют всю надежду в отношении к взрослым рецидивистам, не применяют мер безопасности вообще, а вместо них подвергают виновника в случае третьего рецидива наказанию лишения свободы пожизненно, несмотря на величину социального вреда, причиненного последним преступлением. Очевидно, это «наказание» пожизненной каторги в действительности применяется без индивидуализации и является актом безумной жестокости со стороны законодателя».

Лекция от 5-го марта 1949 г. содержит представление института условного осуждения. Кроме истории развития этого института преподаватель подчеркнул разницу между английско-американской и бельгийско-французской системой, заметил также, что последняя принята континентальным законодательством в Европе, за исключением Германии, которая до 1923 г. применяла исходную точку Канта и Гегеля, что наказание после преступления необходимо. Германия вводила в место условного осуждения условное помилование. Таким образом, в буржуазном лагере существуют семейственные недоразумения — относительно формы, но не сути института.

Какая тут может быть критика?

Только одна: принципиальная оппозиция против института (условного осуждения в той или другой форме) как «буржуазной выдумки». Если бы преподаватель применял такую оппозицию и критику для критики, случилась бы неприятность: надо полагать, что слушатель прочитал бы в Московском учебнике (II изд. Э18) следующую историческую заметку:

«В дореволюционной России требование о введении условного осуждения было выдвинуто еще в конце 80-х годов прошлого столетия. После революции 1905 г. это требование становится достоянием широких общественных кругов, и даже III Государственная Дума, в большинстве состоявшая из представителей правых буржуазных и помещичьих партий, вынуждена была после двухлетнего обсуждения принять проект об условном осуждении. Но проект встретил решительные возражения в Государственном совете и был провален».

Таким образом, преподаватель, возражая против института условного осуждения стал бы реакционером вроде немецких профессоров — Ваха, Гретенера, Сейферта и других.

Следует заметить, что условное осуждение принято Основными Началами кодексами советских республик.

Проф. Макаревич Ю.С.

24.03.1949

2. Komentarz do podania Juliusza Makarewicza napisany przez prof. Stanisława Hofmana

Заключение

По заявлению проф. Макаревича Ю.С. от 24 марта 1949 года

1

Нельзя спорить с проф. Макаревичем Ю.С., когда он утверждает, что иностранное право (речь идет о капиталистических государствах) отражает требования и интересы буржуазии на разных этапах ее развития.

Можно согласиться с проф. Макаревичем Ю.С. и в том, что курс уголовного права иностранных государств должен излагаться по странам — методом энциклопедическим, а не по институтам права — методом сравнительно-синтетическим.

Однако нельзя признать правильной мысль проф. Макаревича Ю.С., что введение преподавателем собственной точки зрения (замечания «от себя» преподавателя иностранного права) является неправильным педагогическим приемом. Конечно, однообразное и поверхностное беспрестанное повторение принципиальной разницы между социалистическим уголовным правом и уголовным правом буржуазным с педагогической точки зрения нецелесообразно. Но яркая и глубокая, содержательная марксистская критика буржуазного права — непереносимое условие при изложении курса иностранного уголовного права. Дело не в том, чтобы сравнить, сколько статей содержится в Уголовном Кодексе Советской республики в отличие от количества статей в уголовных кодексах буржуазных государств, хотя и это обстоятельство имеет определенное значение. А дело в том, чтобы показать студентам, как буржуазия при помощи юридических формулировок и правовых норм маскирует свои эгоистические интересы, интересы господствующего класса эксплуататоров. Таким образом, дело сводится не к сравнению юридико-формального свойства, не к добавлению замечаний «от себя», а к серьезной научной критике излагаемых материалов, имеющей целью показать студентам подлинную классовую природу буржуазного уголовного права.

2

Мы не можем согласиться с проф. Макаревичем Ю.С., что буржуазное законодательство находится в процессе равномерной прогрессивной эволюции.

Уголовное право не имеет своей истории, оторванной и независимой от истории класса, породившего это право.

Капиталистический мир переживает стадию загнивания и упадка. Правители и законодатели буржуазных государств проникнуты консервативными, реакционными, полуфашистскими, неофашистскими или попросту фашистскими тенденциями. Их основная забота — подавить революционное движение угнетаемых масс, задержать всякое движение вперед, спасти свое благополучие, основанное на свободе эксплуатации. Никакой прогрессивной эволюции буржуазного законодательства нет и не может быть на современной ступени развития человечества. Можно говорить лишь об отдельных ступенях, стадиях всеобщего загнивания капитала в разных буржуазных странах.

Поэтому и фашистский уголовный кодекс Италии 1930 г. Не является лишь наследником кодексов XVIII века. Он напоминает эти кодексы своим варварством, жестокостью мер, принимаемых обреченным классом для продления своего господства, но он является в конечном счете порождением итальянской господствующей капиталистической клики, самой реакционной и подлой ее части, возглавлявшейся Муссолини, он является порождением итальянской буржуазии 1930 года.

Нам кажется, что вместо того, чтобы часто обращать внимание на итальянский уголовный кодекс 1930 г., как на пережиток минувшей эпохи (так обещает в лекции проф. Макаревич), правильнее часто обращать внимание на итальянский уголовный кодекс 1930 г., как на позорное порождение империализма, не брезгающего никакими средствами, лишь бы продлить свое ненавистное массам существование.

3

Вопрос о том, допустима ли необходимая оборона против бездействия, рассматривается проф. Макаревичем, как и многими другими юристами, с позиций метафизических.

Марксист не может метафизически противопоставлять: или действие, или бездействие. Диалектика учит, что бездействие есть в то же время действие (например, контрреволюционный саботаж есть бездействие и тем самым действие, направленное против советского государства).

Поэтому спор о действии и бездействии становится беспредметным.

Беспредметным является поэтому и спор, допустима ли необходимая оборона только против действия или же и против бездействия.

Необходимо лишь твердо стоять на почве материалистической диалектики, и спор сам по себе превращается в пустышку.

4

Разница между «мерой безопасности» и «наказанием» в том виде, как это приведено в заявлении проф. Макаревича, изложена правильно, если исходить из того, что сравнение проводится в пределах законодательства одного и того же буржуазного государства.

Необходимо дополнительно в каком-то месте курса разъяснить студентам, что и наказание, и мера безопасности в капиталистических государствах являются лишь двумя различными орудиями осуществления одной и той же классовой политики, принципиально отличными от целей и характера наказания в социалистическом государстве.

5

По вопросу об условном осуждении я разделяю точку зрения проф. Макаревича, что этот институт уголовного права должен существовать и в Советском государстве.

Конечно, необходимо при этом учитывать глубокое принципиальное различие между условным осуждением в СССР и условным осуждением в любой капиталистической стране.

В истории института условного осуждения нельзя, разумеется, стоять на точке зрения, что условное осуждение по Советскому уголовному праву является простым перенесением этого института с буржуазной почвы на почву советскую. Наш институт условного осуждения возник и вырос из потребностей нашей Советской практики, из наших советских целей социалистического правосудия, а не путем «заимствования» из враждебного нам лагеря капитализма и «приспособления» его к задачам Советской уголовной политики.

Гор. Львов, 14 апреля 1949 г.

Проф. С.М.Гофман

Bibliografia

Archiwalia

Архів Львівського національного університету імені Івана Франка (Archiwum Lwowskiego Narodowego Uniwersytetu im. Iwana Franki), ALNUIF, f. R-119, op. 3, spr. 175 — Akta osobowe Juliusza Makarewicza.

Державний архів Львівської області (Państwowe Archiwum Obwodu Lwowskiego), DALO, f. R-119 (Uniwersytet Lwowski po 1939 r.), op. 22, spr. 108 — Protokoły posiedzeń Katedry Prawa i Procesu Karnego.

Literatura

- Bojańczyk A.: *Czy Juliusz Makarewicz został uczonym radzieckim?* „Palestra” 1995, nr 11—12.
- Fedynskij J.: *Prominent Polish Legal Scholars of the Last One Hundred Years*. In: *Polish Law Throughout the Ages*. Stanford 1970.
- Janicka D.: *Hube — Makarewicz — Wolter: trzy koncepcje karania na przestrzeni stu lat*. „Archiwum Kryminologii” 2017, T. 39.
- Janicka D.: *Kodeks Makarewicza w opiniach niemieckich autorów*. W: *Nil nisi veritas: księga dedykowana profesorowi Jackowi Matuszewskiemu*. Red. M. Głuszak, D. Wiśniewska-Jóźwiak. Łódź 2016.
- Janicka D.: *Makarewicz a Liszt: próba analizy porównawczej*. „Czasopismo Prawno-Historyczne”, 2015, T. 67, z. 1.
- Janicka D.: *Makarewicz und von Liszt: ein Beitrag zum Einfluss der soziologischen Strafrechtsschule auf die polnische Strafrechtslehre*. „Rechtskultur” 2017, H. 6.
- Janicka D.: *Polska myśl prawnokarna XIX—XX wieku: autorzy i ich dzieła: od szkoły klasycznej do socjologicznej*. Toruń 2017.
- Kardas P.: *Juliusza Makarewicza filozofia prawa karnego a podstawowe zasady odpowiedzialności karnej we współczesnym prawie karnym*. W: *Dziedzictwo prawne XX wieku. Księga pamiątkowa z okazji 150-lecia Towarzystwa Biblioteki Słuchaczy Prawa Uniwersytetu Jagiellońskiego*. Kraków 2001.
- Karnopolityczne koncepcje Profesora Juliusza Makarewicza — wczoraj i dziś (w 50. rocznicę śmierci)*. Red. I. Nowikowski, P. Strzelec. Lublin 2006.
- Koredczuk J.: *Poglądy Juliusza Makarewicza na zmiany w prawie karnym niemieckim po 1933 roku*. „Acta Universitatis Wratislaviensis. Studia nad Faszyzmem i Zbrodniami Hitlerowskimi” 2005, T. 28.
- Koredczuk J.: *Prawo karne a społeczeństwo obywatelskie (kilka refleksji na kanwie poglądów Juliusza Makarewicza)*. W: *Spółczesność obywatelska*. Red. J. Blicharz, J. Boć. Wrocław 2009.
- Kowalski G.M.: *O miejsce historii prawa w programie studiów uniwersyteckich: polemika między Oswaldem Balzerem a Juliuszem Makarewiczem (1919—1923)*. „Czasopismo Prawno-Historyczne” 2004, T. 56, z. 2.
- Lityński A.: *Dwa kodeksy karne 1932. W osiemdziesiątą rocznicę*. „Roczniki Administracji i Prawa” 2012, T. 12.
- Lityński A.: *Wydział Karny Komisji Kodyfikacyjnej II Rzeczypospolitej. Dzieje prac nad częścią ogólną kodeksu karnego*. Katowice 1991.
- Makarewicz J.: *Przyczynek do zagadnienia winy w angielskim prawie karnym*. „Nowe Prawo” 1951, nr 1.
- Milewski S.: *Juliusz Makarewicz (1872—1955)*. „Prawo i Życie” 1999, nr 11.

- Mohyluk M.: *Juliusz Makarewicz o radzieckim prawie karnym*. „Miscellanea Iuridica” 2005, T. 7.
- Papierkowski Z.: *Juliusz Makarewicz*. „Prawo Kanoniczne” 1977, R. 20, nr 3—4.
- Pławski S.: *Juliusz Makarewicz*. „Państwo i Prawo” 1955, z. 7—8.
- Pol K.: *Poczet prawników polskich XIX i XX w.* Wyd. 2. Przejrzał i uzupełnił A. Redzik. Warszawa 2011.
- Prawo karne w poglądach Juliusza Makarewicza*. Red. A. Grześkowiak. Lublin 2005.
- Redzik A.: *Działalność dydaktyczna Profesora Juliusza Makarewicza*. W: *Karnopolityczne koncepcje Profesora Juliusza Makarewicza — wczoraj i dziś (w 50. rocznicę śmierci)*. Red. I. Nowikowski, P. Strzelec. Lublin 2006.
- Redzik A.: *Juliusz Makarewicz o amerykańskim systemie penitencjarnym, Ameryce i Amerykanach (na podstawie relacji z podróży do USA w latach 1928—1929)*. W: *Kamień, chleb i frak, nie Księga pamiątkowa, a uczony podarek od przyjaciół i uczniów, mający WPanu Profesorowi Michałowi Porowskiemu de Sokoły uprzyjemnić 70. urodziny, ze specjalnym udziałem Wpani Profesor Barbary Kowalskiej-Ehrlich, która ów podarek słowem przewodnim opatrzyła*. Red. A. Redzik, M. Tygielski. Warszawa 2015.
- Redzik A.: *Makarewicz czy Juliuszowa Makarewiczowa — literatka i działaczka społeczna czy profesorowa?* W: *Kobieta w Galicji, nowoczesność i tradycja*. Red. J. Kamińska-Kwak, S. Kozak, D. Opaliński. Seria wydawnicza „Galicja i jej dziedzictwo”. T. 24. Rzeszów 2016.
- Redzik A.: *Profesor Juliusz Makarewicz — życie i dzieło*. W: *Prawo karne w poglądach Profesora Juliusza Makarewicza*. Red. A. Grześkowiak. Lublin 2005.
- Redzik A.: *Przedmowa*. W: *Juliusz Makarewicz. Polskie prawo karne. Część ogólna*. Reprint wydania z 1919 r. Warszawa 2017.
- Skrętowicz E.: *Ostatnie lata życia Profesora Juliusza Makarewicza we Lwowie*. „Państwo i Prawo” 1989, nr 8.
- Sochacki O.: *Aktualność „Przebudowy społecznej” Juliusza Makarewicza*. „Miscellanea Sociologica et Philosophica” 2007, nr 8.
- Waltoś S.: *Sztuka Legislacji — w hołdzie Juliuszowi Makarewiczowi*. W: *Karnoprawne koncepcje profesora Juliusza Makarewicza — wczoraj i dziś (w 50. rocznicę śmierci)*. Red. I. Nowikowski, P. Strzelec. Lublin 2006.
- Warylewski J.: *Juliusz Makarewicz — uczony, kodyfikator i polityk (1872—1955)*. „Palestra” 1999, nr 5—6.
- Wąsowicz M.: *Poglądy Juliusza Makarewicza na niektóre problemy społeczno-ustrojowe II Rzeczypospolitej*. „Czasopismo Prawno-Historyczne” 1983, T. 35, z. 2.
- Widacki J.: *Szkice z dziejów prawa karnego i kryminologii w Krakowie. Myśli i ludzie*. Kraków 2014.
- Wojciechowska J.: *Juliusz Makarewicz (1872—1955). Kariera naukowa i polityczna*. „Przegląd Prawa Karnego” 1992, nr 7.
- Zoll A.: *Juliusz Makarewicz (1872—1955)*. W: *Uniwersytet Jagielloński. Złota Księga Wydziału Prawa i Administracji*. Red. J. Stelmach, W. Uruszczak. Kraków 2000.
- Żukowski P.M.: *Profesorowie Wydziału Prawa Uniwersytetu Jagiellońskiego*. T. 2: 1780—2014. Red. D. Malec. Kraków 2014.
- Макаревич Ю.С.: К вопросу о вине в английском уголовном праве. В: *Учене Записки Юрид. Ф-ту Л. Г. У. им. Ивана Франка, Львов 1949*.

Źródła internetowe

<http://warylewski.com.pl/archel/makar.htm> [dostęp: 29.03.2019].

Adam Redzik

„Widersprechen Sie sich, um nach eigenen Vorstellungen referieren zu können“ — Juliusz Makarewicz über die Methode, wie man eine Vorlesung über Strafrecht der bürgerlichen Staaten im Jahr 1949 halten sollte

Schlüsselwörter: Juliusz Makarewicz, Strafrecht, sowjetisches Strafrecht, Universität Lemberg nach 1944, Methoden des Vortragens über Strafrecht

Zusammenfassung: Im Artikel werden die letzten Lebensjahre des hervorragenden polnischen Rechtsanwalts Juliusz Makarewicz beschrieben. Nach 1944 blieb er in Lemberg, obwohl er dazu veranlasst wurde, nach Wrocław abzureisen. Die Erinnerungen von Schülern und Briefe an seine Familie verdeutlichen, dass er im Nachkriegspolen und im sowjetischen Lemberg keinen Unterschied sah. Im Jahre 1946 bemühte er sich darum, Vorlesungen an der Juristischen Fakultät der sowjetisierten Universität Lemberg zu halten. Er wurde als freier Professor angestellt. Er hielt Vorträge über Strafrecht der bürgerlichen Staaten. Bald darauf wurde ein Verfahren gegen ihn eingeleitet, in dem ihm vorgeworfen wurde, dass er das bürgerliche Strafrecht nicht vom Standpunkt des kommunistischen Strafrechts beurteilte. In dem Brief an das Bildungsministerium in Moskau vom 7. April 1947 erklärte Juliusz Makarewicz, warum er seine Vorträge nach der enzyklopädischen und nicht nach der vergleichenden Methode hielt. Sein ganzes Leben lang führte er vergleichende strafrechtliche Untersuchungen durch, unterrichtete nach der vergleichenden Methode und stellte im sowjetischen Lemberg das sog. bürgerliche Strafrecht (also das Strafrecht des demokratischen Westens) auf enzyklopädische Art und Weise dar. Nur so konnte er seinen Ansichten treu bleiben.

Im Anhang zu diesem Artikel ist der Inhalt des Briefes von Juliusz Makarewicz an das Bildungsministerium in Moskau zu finden.

Adam Redzik

„Self-contradiction with the aim of remaining a consistent lecturer” — Juliusz Makarewicz on the method of conducting a lecture on the criminal law of the bourgeois countries in 1949

Keywords: Juliusz Makarewicz, criminal law, Soviet criminal law, Lviv University after 1944, methods of teaching criminal law

Summary: The article is devoted to the last years of the life of the outstanding Polish lawyer Juliusz Makarewicz. After 1944, he stayed in Lviv, despite incentives to leave for Wrocław. The memories of his pupils and letters to his family show that he did not see any difference between post-war Poland and Soviet Lviv. In 1946, he made efforts to teach at the Faculty of Law

of the sovietised University of Lviv. He was accepted as a non-regular professor. He lectured on the criminal law of the bourgeois countries. Soon after, proceedings were initiated against him, accusing him of not evaluating the bourgeois criminal law from the point of view of the communist criminal law. In a letter addressed to the Ministry of Education in Moscow on 7 April, 1947, Juliusz Makarewicz explained why he had been lecturing using an encyclopaedic method rather than a comparative one. Throughout his life, he had been conducting comparative research on criminal law, giving lectures using the comparative method, and in Soviet Lviv he had discussed the criminal law of the so-called bourgeoisie, i.e. the democratic west, in an encyclopaedic way. Only in this way could he remain true to his views.

The appendix to the article constitutes the content of the letter written by Juliusz Makarewicz to the Ministry of Education in Moscow.